

Kitap Tanıtmalar:

Salvini, Mirjo, *Urartu Tarihi ve Kültürü*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2006. 287 sayfa, 16 çizim, 2 harita, 6 levha.

Urartu Tarihi ve Kültürü adlı Mirjo Salvini tarafından kaleme alınmış olan eser, Ön Asya Uygarlıklarından Urartular'a ilişkindir. Kitap, Urartu araştırmaları tarihini ve coğrafi sınırlarını içeren "Giriş", kral icraatlarının kronolojik olarak sıralandığı "Urartu Devleti'nin Siyasi Tarihi", devletleşmeye geçerken Doğu Anadolu coğrafyasının istihdam ve kültürel yapısındaki değişimlerin detaylı olarak ele alındığı "Urartu Kültürü ve Uygarlığı", pagan anlayışına sahip diniyle "Urartu Dini" ve son olarak Urartu yazı ve dilinin incelendiği "Yazı ve Dil Üzerine" başlığıyla beş ana bölümden oluşmaktadır.

İlk bölümde yazar Urartular'ın yazıyı tanımayan ya da az kullanan halklar gibi yeterince tanınmadığından ve daha ziyade yazıya hakim halkların kaynaklarından tanındıklarına değinir. Babil Dünya haritasını okuyucuyla paylaşan yazar Urartu'nun bu haritaya girecek kadar Eski Ön Asya için önem teşkil ettiğinden söz etmiştir. Urartu dilinin Hurrice ile olan benzerliğinin ardından kitabın içeriğine göndermeler yapılarak tekrar Urartularla ilgili kısa bilgiler verilmiştir. Bölümün ilk alt başlığında Urartu Krallığı'nın keşfi ve 19. yüzyıldan bugüne Urartu araştırmalarının tarihçesi ile ilgili bilgiler sunulmuştur. Bölümün ikinci alt başlığında ise Urartu'nun bugün Türkiye, Ermenistan, İran ve Irak'ın küçük bir bölümüne yayılan coğrafi sınırları çizilmiştir.

İkinci bölüm uygarlığın siyasi tarihine ayrılmıştır. M.Ö. 13. yüzyıldan 9. yüzyıla değin Urartu Devleti'nin kuruluşu öncesindeki dönemin Aşşur kayıtlarında yer aldığı biçimini sunarak bu bilgileri Urartu yazıtlarıyla örtüştürmeye çalışır. Yazar eksik olarak kaydedilmiş 13. yüzyıl ile 9. yüzyıl arasında geçen 400 yıllık süreci kuruluşu bir hazırlık dönemi olarak görmektedir. Urartu'nun erken tarihin tanıtılmasını bir sorunsal olarak gören yazar daha sonra kralları ve icraatlarını yazıtlar ışığında kronolojik bir sıra düzeni içerisinde anlatır. Urartu kavimlerinin birleşme süreci Aşşur'un askerî baskısına bir tepki olarak 9. yüzyılda tamamlanmasını üç tarihi kişiliğin eseri olarak görür: bu krallar Aramu, Sarduri ve İşpuini'dir.

Urartu Kültürü ve Uygarlığı başlıklı üçüncü bölümü yazar beş alt başlığa ayırır. Birinci alt başlık "Bölge ve Kent Planlaması"dır. Burada Urartu Devleti öncesi bu bölgede planlı bir yapılaşma ve örgütlü bir ekonominin olmadığına arkeolojik çalışmalarla da desteklenildiğine değinilir. Yazara göre Urartu yerleşmeleri, özellikle kaleler yeni kuruluşlardır. Burada ayrıca Ortaçağ'da yaşamış Ermeni tarihçi Khoreneli Moses'in *Büyük Ermenistan'ın Tarihi* adlı eserinde Minua Kanalı'nı Kraliçe Semiramis'e malettiği kısmın çevirisine yer verilmiştir. İkinci alt başlık "Bir Urartu Yerleşmesinin Ekonomik ve Toplumsal Yapısı"dır. Bunun en iyi örneği olarak I. Argiştî tarafından Aras Ovası'nda Aza olarak adlandırılan verimli bölgede kurulan Argiştihinili olarak gösterilir. Yaklaşık 800-1000 hektarlık bir alana yayılmış olan kentün saray, dini ve sivil yapıları anlatılmıştır. Üçüncü alt başlık olan "Mimari" başlığı altında ilk olarak arazi koşullarına göre şekillendirilen kaleler anlatılır. Kaya mimarisi alt başlığında işlevsel bir bütünlük gösteren açık hava tapınakları ayrıca sarnıçlara ayrı ayrı başlıklarla yer verilir. Yazıtlarda rastlanılan mera veya ağıl gibi karşılıkları olan *burganani* ve tahıl depolarıyla ilişkilendirilebileceği düşünülen *É ašihusi* sözcüklerinin işaret ettiği yapılara "Sorunlu Yapı Grupları" başlığı altında yer verilmiştir. Bir sonraki kısımda "Akhaïmenid Mimarisinde Urartu Mirası" başlığıyla; Urartu mimarisi Akhaïmenid için "modül mimarı" olarak önerilir. Özellikle Urartu yazıtlarında da geçen *Susi* olarak adlandırılan tapınaklar ile Pers yapıları arasındaki benzerlikler ortaya konulur. Mimarinin son alt başlığı örnekleriyle açıklanmış "Nekropoller ve Kaya Mezarları"dır. Üçüncü bölümün dördüncü alt başlığı "Taş Yontu"dur. Burada "Heykel ve Kaide Kabartmaları" alt başlığında yazıtlar da tasvir edilen ve ikonografide yer alan heykel betimlemeleri dışında ele geçirilen heykel örneklerine de yer verilmiştir. Kaide kabartmaları ise Urartu tarihinin son kültür döneminde ortaya çıkan yeni bir sanat tipi olarak değerlendirilmiş ve örneklendirilmiştir. Taş Yontunun ikinci alt başlık

ğını “Steller” oluşturur. Burada Urartu kültürü için stellerin ne denli önemli olduğuna değinilerek “ister bir kentin kuruluşu, ister bir kanalın yapılışı veya yeni tarlalar açılışı olsun, kralın her türlü projesi bir stelle övülmüştür” ibaresi kullanılmıştır. Nihayet bölümün beşinci ve son alt başlığı “Tunç Sanatı’dır”. Yazar tuncu Urartu maddi kültürünün en tanınmış simgesi olarak tanımlayarak “tipik Urartu” ögesi olarak adlandırır. Tunç eserler üzerindeki betimlemeler Aşşur üslubuyla kıyaslanarak tartışmalara neden olan kazan eklentileriyle ilgili görüşlere de yer verilmiştir.

“Urartu Dini” kitabın dördüncü ana bölümünü oluşturur. Yazar Urartu dininin büyük ölçüde resmi yani kraliyet ailesinin tapınımda bulunduğu, devlet tarafından desteklenen bir din olduğundan söz eder. Yaklaşık 80 tanrı veya tanrısal yaratığın içinde yer aldığı Urartu Panteonunun merkezinde yer alan Tanrı Haldi’nin orijini üzerindeki görüşlerine yer verir. Ayrıca burada Urartu yazıt ve ikonografisinde sıkça karşılaşılan dini unsurlar örneklerle açıklanır.

Kitabın beşinci ve son bölümünü “Yazı ve Dil Üzerine” başlığı oluşturur. Yazar Urartu yazısıyla ilgili önemli bir noktaya şöyle değinir: “Toroslar’ın kuzeyindeki veya Zagroslar’ın doğusundaki hiçbir halk, hiçbir devlet Mitanni’nin ardılı olan Hanigalbat Devleti’nin 13. yüzyıldaki çöküşünün ardından 9. yüzyıla kadar yazıtı tanımamıştır. Urartu kültürünün zaman dizinsel ve coğrafi tanımlamalarının yapılmasında ve tanınmasındaki en kesin ve güvenli yol yazıdır”. Yazar Urartu yazısı her ne kadar dış görünüşü açısından Aşşur yazısından alınsa da Urartuca’nın Aşşur-Babil dilleri gibi semitik diller grubunda yer almayarak Hurrice’nin de içinde bulunduğu “Asya dili” grubu içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini vurgulayarak dilsel çözümlemelere yer vermiştir. Bölümün “Urartu Hiyeroglifleri” alt başlığında ise henüz yeterince çözülmemiş olan Urartu hiyeroglifleri az sayıdaki kil tablet, fincan, erzak kapları üzerindeki hiyerogliflere örneklendirilmiştir.

Kitabın yazarı Mirjo Salvini özellikle Urartular ile ilgili yaptığı linguistik çalışmalarıyla tanınmaktadır. “Urartu Tarihi ve Kültürü” Urartu Uygarlığı’nın bir dil bilimci gözü ile özellikle yazıtlar ışığında incelendiği bir eserdir. Yeni yazıtlar ve eskilerin yeniden değerlendirilerek birinci elden kaynak bilgilerle zenginleştirilen bu çalışmanın Urartu araştırmalarına bulunduğu katkı önemlidir.

Gulan AYZ